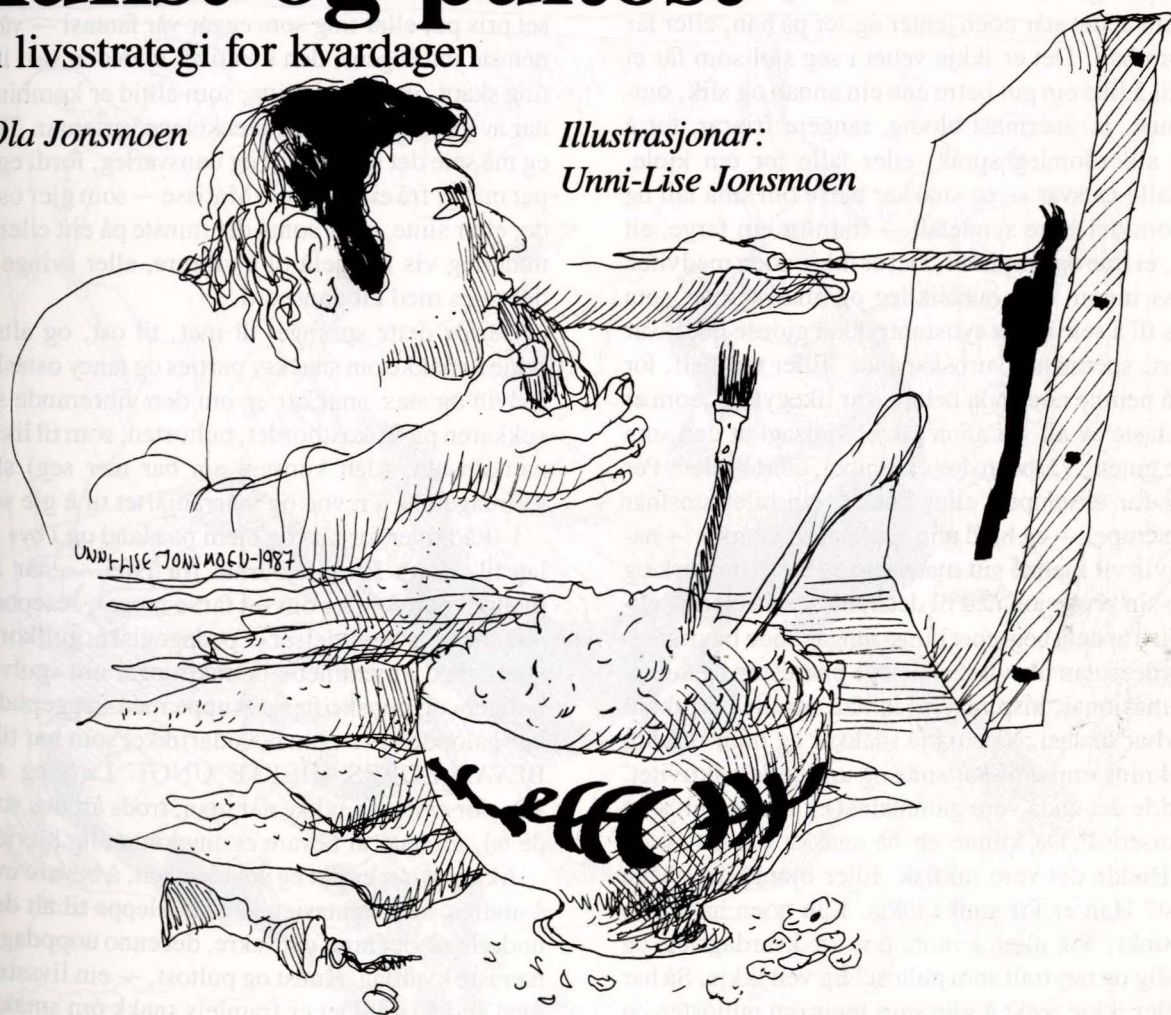

Kunst og pultost

Ein livsstrategi for kvardagen

Av Ola Jonsmoen

Illustrasjonar:
Unni-Lise Jonsmoen

Det fins tilsynelatande ingen umiddelbar samanheng mellom kunst og pultost. Det er poenget, og dermed eit påskott til å reflektere kring smak. I første omgang den som har med tunga å gjere, i snevraste forstand

med mat. I neste den som i eigentlegaste forstand har med innmat å bestille, med tanke og vett, men framfor alt med hjarte og kjertlar, med kjensler og sjel! Det meste av smaken sit i kjertlane. Det er ikkje mot eller

tanke som får ein unngutt med sveitte hender og redde auge til på ny og på ny å våge sitt liv i allslags avsendige riddarsprang, mellom fotfestet og avgrunnen, men vona om at det står noen jenter og ser på han, eller får hørt om han. Det er ikkje vettet i seg sjøl som får ei jente til å like ein gut betre enn ein annan og slik, om-synslaust, ja, nærmast blodig, rangere friarar, for å bruke alderdomleg språk, eller falle for ein kjole, eller falle i stavar — eg snakkar berre om små fall og ikkje om dei store syndefall — framfor ein farge, eit punkt, ei line og ein sirkel. Det er ikkje noen medviten prosess innom oss, oversiktleg og analysérbar, som får oss til å seie at *det* synsinntrykket gjorde godt, var vakkert, spennande, uroskapande. Eller var fælt, for ikkje å nemne noe enda fælare, var likegyldig, som er det fælaste av alt. Ei anna sak er sjølsagt at den som skapte guten, Vårherre for eksempel, eller kjolen, Per Spook for eksempel, eller biletet, ein biletkunstnar for eksempel — eg held alle sjarlatanar utanfor — naturlegvis vil kjenne sitt materiale og sitt handverk og kunne sin profesjon ned til detaljane, enda eg nok att-på vil tru at det i begrepet kunst inngår både bevisst viten og dessutan ubevisst sjelelege prosessar og tankekombinasjonar, inspirasjon, innfall og allslags ukontrollérbar fantasi. Viss ikkje snakkar eg meir om hovudrekning enn om skapande og uregjerleg aktivitet.

Hadde det enda vore gammalost eg hadde valt som referanseord! Da kunne eg ha snakka om smak og lukt. Hadde det vore rakfisk. Eller bjønnekjøtt. Men pultost? Han er for snill i lukta. Kan noen ha sterke synspunkt, for eller i mot, noe så kvardagsleg og uskyldig og nøytralt som pultost? Eg veit ikkje. Så har eg heller ikkje tenkt å seie stort meir om pultosten og kunsten. Berre konstatere at smaken vil variere, det vil seie: Me har ulik smak, me menneske, på kunst og ost. Og at baa fenomen hører vår kvardag til. Det er ein påstand eg sjølsagt ikkje treng bevise når det gjeld

pultost. Da er nok behovet for prosessfullmektig større når det gjeld kunst i kvardagen, enda mi ærlege oppfatning er at me alle likar å omgje oss med ting me set pris på, eller ting som eggjar vår fantasi — vår fornemste intelligens, den kreative; utan den vart ingenting skapt, inga nyvinning, som alltid er kombinasjonar av gammalt i nye og utenkelege variantar. Ting — eg må seie det så upresist og uansvarleg, fordi eg meiner mangt frå ei fjøl til ein Matisse — som gjer oss glade, eller sinte, eller som i det minste på eitt eller anna underleg vis får sjela til å vibrere, eller svinge, som det seies med eit danseord.

Derfor dette spranget til mat, til ost, og altså for ikkje å snakke om snacksy parties og fancy osteslag og rødvin og stas, snakkar eg om den vibrerande smakvekkaren på frukostbordet, pultosten, som til liks med nærkunsten, (den kunsten ein har nær seg) skal få kvardagen til å revne og måråhjartet til å gle seg.

I «Rådgiver for hus og hjem paa land og i by» — bilag til Allers Familiejournal frå 1905 — står å lese mellom oppskrifter om «at farve mose», reseptar mot «reumatiske ørelidelser», pedagogiske gullkorn om «høflighed i hjemmet», betraktningar om «gulvkolde boliger» og oppskrifter på suppe med «æggepudding» og «galopdessert», ein hovudartikkel som har til tittel BEVAR EDERS HJERTE UNGT. La meg sitere: «Derfor er det en lykke når man, trods årenes voksende tal, forstaar at bevare et ungdommelig hjerte.»

Akkurat *det* er det eg snakkar om, å bevare evna til å undres, sette fantasien i sving, sleppe til alt det forunderlege, det rare, det vakre, det enno uoppdaga i vår næraste kvardag. Kunst og pultost, — ein livsstrategi, med andre ord! Det er framleis snakk om smak, men ikkje om smaksfordommar, ikkje om avblinding og blending, men lysopning og glad oppleving.

Den tilsynelatande paradoksale motsetnaden mellom pultost, eit temmeleg enkelt mjølkeprodukt, og

kunst, eit temmeleg komplisert ånds- og handverksprodukt, er ikkje større enn at kunstnarar opp gjennom tidene har vore merkeleg opptekne av paradokset. Iallfall av osten, av maten, kanskje fordi dei alltid var fattige og hadde for lite, men også avdi dei levde så intenst i augneblikket, i smaksstunda, i opplevinga, som i ein temperamentsmessig feber i no-stunda. Sjø Arne Garborg, som kunne vere temmeleg fjern frå denne verda, ein nervebunt og samtidig gjennomreflektert, hadde stor sans for mat og mye skrivekunst mobilisert i samband med bordets gleder. Derfor skriv han elegant og vittig om Hanna Winsnes kokebok frå 1845, der han les om hummersuppe, syltede østers, kramsfugl, laksepudding og stikelsbærvin. Det er i 1890 han ironiserer over det fine kjøkken, etter ein visitt i drengestua der dei et graut og sild utan å misunne herskapet verken oksesteika eller laksen, enda «der vades i egg og sukker og smør; løer og kjeldere er fulle; man tager ... tager ... tager ... og plages ikke av spørsmålet om hvor man skal tage det fra.»

For oss er som kjent ikke problemet «hvor man skal tage det», men «hvordan man skal tage det af», for å halde meg i stilen.

For å gjere ei lang historie stutt: Det er ein rik tradisjon i biletkunsten for såvel bugnande gjestebord som fattigsleg kjøkkensnytt. Det fins uttalige matbilete. Ja på meir enn ein måte kan ein stakkar bli holsvolten av alle motiv med ost og vin, med kjøtt og druer, med eple og syltetøy og steiker og kål. Slik er det òg i diktekunsten, der poetane har overgått kvarandre i skildringar av mat og heimestell, frå Første Mosebok til Vinje, frå Boccaccio i renessansens Italia til nærskylde, barokke og nordnorske Petter Dass, gudfryktig og matglad diktar og prest:

Ey stekte Phasaner, ey Turtelen ung,
for let er min taske, for arm er min Pung
Calkoner, Capuner at hente ...

... Men han byr på flatbrød og lar «hver kline så meget ham lyster».

Spennet går faktisk fra romaren Horats fødd før Kristi fødsel til Klaus Ribbjerg, ein matglad og moderne dansk forfattar. Dei kosar seg med osten og det blir kunst av det. Kultur i eigentleg forstand, som det er i mat og i kunst. Tenk berre på korleis Bellmann syng i sin Fredmanns epistel nr. 82 og hyllar Ulla Winblads frukost i det grøne, utan pultost, rettnok, men til gjengjeld med skinke, egg, kylling, bekkasin, mandelerte, og rødvín med pimpinella (som til saksopplýsning er eit urteuttrekk med medisinsk verknad mot tannpine, med stimulerande verknad for ammande kvinner og med kunstnarisk verknad for skodespelarar og songarar fordi det reinska røysta, vart det sagt).

Vår kontroversielle opprørsdiktar Jens Bjørneboe skriv eit praktfullt dikt «Om steder på jorden og mat jeg liker», ei geografisk reise så herleg gastronomisk, folkloristisk, topografisk og artistisk, at eg ikkje har funne maken. Etter pirrande smaksopplevingar fjernt utomlands, kjem han heimatt til lutfisk.

Og enda meir:

«Videre har jeg
i det gamle, regnvåte Norge spist
de to ting
som har opphøyet
landet
til kulturnasjon:
Rakørret og
gammelost.
Mat for hertuger og frie bønder!»

Det er *det* eg alt har sagt, dette skulle ha handla om

gammalost. Ikkje eitt ord om pultost i verdenslitteraturen! Det er dertil temmeleg tynt i den norske. Ikkje eingong i traust heimstaddikting er pultosten gjeven litterær godklapp. Me får rette på det her og no med å hevde: Pultosten er vår åndshistoriske innovasjon; vår eiga heimlaga påfinning. Eg plasserer han med dette inn i åndsdebatten med sunt og friskt og godt samvett,

fordi det alltid må oppstå i vår kvardag nye element som skuvar vår fantasi mot nye grenser og får oss til å løfte blikket og dermed heva sjela mot synsrendene, som ikkje treng vere fjernare enn veggene i eige kjøkken, om me berre gje oss lov til å sjå tvers gjennom dei av og til og alltid smake eventyret tvers gjennom pultosten.

